

А. М. ПРИХОДЬКО, О. А. ЛИМАРЕНКО

СИНТАКСИЧНА ДЕРИВАЦІЯ В КОНТРАДИКТОРНОМУ РЕЧЕННІ: ІНТЕНСИВНИЙ ТИП

У статті описано синтаксичні процеси інтенсивної деривації контрадикторного речення сучасної англійської мови. З'ясовано функціонально-когнітивну природу кожного з різновидів спрощення поверхневої структури речення, також встановлено частотність їхнього вживання щодо семантичних типів КР.

Ключові слова: контрадикторне речення, протиставний паратакис, допустовий гіпотакис, спрощення, кумуляція, сепаратизація, англійська мова.

Об'єктом уваги цієї статті виступає контрадикторне речення (КР) сучасної англійської мови, функціональне призначення якого полягає у втіленні суперечливих суджень, що фіксують порушення зв'язків, відношень і смислів у позамовному світі. Предметом аналізу є синтаксичні процеси деривації КР за патерном інтенсивності, що зумовлюють основну мету статті — з'ясування шляхів і способів спрощення структурно-семантичної організації КР.

Синтаксична деривація — це трансформаційно зумовлена похідність одних синтаксичних одиниць від інших (ядерних), ізоморфізм вихідної та похідної конструкцій [1: 225, 2: 28, 3: 113, 4: 15], за якими стоять ідентичні денотативні ситуації, але несхожі формально-граматичні структури, бо останні відбивають різні “пакувальні” техніки для відтворення певного пропозиційного змісту.

Результатом дериваційного процесу спрощення є вилучення певного конструктивного ланцюжку з поверхневої структури речення. До цього процесу належать власне спрощення (еліпсис, редукція, компресія, асиндезація), синкретизація (контамінація, субституція) і парцеляція. На думку А. С. Кібрика, перші дві групи є кумулятивною модифікацією структури речення, остання (парцеляція) — сепаратною [3: 114]. В екстраполяції на КР, яке маніфестується протиставним паратакисом і допустовим гіпотакисом, кумулятивними техніками є еліпсис, асиндезація, компресія, а сепаратними — парцеляція.

Нижче наведено дані щодо кількісного співвідношення типів інтенсивної модифікації контрадикторного речення в сучасній англійській мові (табл. 1).

Продуктивність процесів спрощення КР сучасної англійської мови

Таблиця 1

Типи спрощення \ Типи КР	Протиставні ССР		Допустові ССР		Разом	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
Еліпсис	570	40 %	477	65 %	1047	49 %
Асиндезація	71	5 %	—	—	71	3 %
Компресія	257	18 %	90	12 %	347	16 %
Парцеляція	526	37 %	167	23 %	693	32 %
Разом	1424	66 %	734	34 %	2158	100 %
		100 %		100 %		

Еліпс/ис (Ø) є “синтаксичною універсалією, що базується на операції скорочення компонентів речення в межах загальної тенденції до спрощення мовленнєвих повідомлень” [5: 67]. Таке скорочення полягає в опущенні конструктивно повторюваних компонентів [6—10]. У КР можна виділити прогресивний (постпозиція “усіченої” клаузи відносно повноскладової), регресивний (препозиція еліпсованої клаузи) і паралельний еліпсиси (в обох клаузах) (див. табл. 2).

Прогресивний еліпсис переважає в паратакисних КР (79%), де значущим є одномісний еліпс, пов'язаний з пропуском підмета у правому кон'юнкті. У таких КР повідомляється про суперечливий стан того самого суб'єкта (1) або його вчинків (2). Пор.: (1) She was in her mid-thirties but Ø appeared to be older /P. Walker/; (2) He divides me, yet Ø needs me united /Ch. Eagle/. При двомісному еліпсі перевага віддається опущенню предиката і його компонента, вже представлених у лівому кон'юнкті: (3) I don't know how we're going to beat'em, but we will Ø Ø /Ch. Eagle/. Зрозуміло, що еліпсис тут викликаний необхідністю усунення

ПИТАННЯ СИНТАКСИСУ, ТЕКСТИКИ, ДИСКУРСОЛОГІЇ

рекурентності, оскільки повтор дії та її пацієнса був би ергономічно недоцільним і стилістично зайвим.

Таблиця 2

Продуктивність позиційних типів еліпсису в КР

Типи еліпсису	Протиставні ССР		Допустові СПР		Разом	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
Прогресивний	449	79 %	371	78 %	820	78 %
Регресивний	47	8 %	102	21 %	149	14 %
Паралельний	74	13 %	4	1 %	78	8 %
Разом	570	54 %	477	46 %	1047	100 %

Одномісний еліпсис підмета характерний і для протиставних КР, у яких протиставлення фокусується на предикатах або на їхніх обов'язкових актантах, що вказують на компенсаційні відношення між першою та другою клаузами протилежної аксіології: (4) *Police have no suspects, but ∅ do have clues* /P. Walker/. Якщо ж таке КР повідомляє про несхожі властивості суб'єкта, то використовується двомісний еліпсис, який знімає необхідність повтору підмета й дієсловозв'язки у другій клаузі: (5) *He felt smooth, but ∅ ∅ like a rock at the same time* /P. Lee/.

Решта паратаксісних типів вирізняється більшим розмаїттям номенклатури елементів, що опускаються. Частіше за все «нульові місця» фіксуються у другому кон'юнкції лімітативно-протиставних складносурядних речень (ССР), де може зустрічатися навіть чотиримісний еліпсис: (6) *You can thank Haddo, yet ∅ ∅ ∅ another time* /M. Brenner/. Збільшення кількості опущених членів пов'язано з прагненням до емпатизації протиріччя, яка уможливується, з одного боку, максимальним звільненням реченнєвої матерії від тих елементів, які вже відіграли свою інформативну роль у першому кон'юнкції, а з іншого, — акцентуванням елементів, що вказують на причину або обставини, які перешкодили здійсненню дії у лівому кон'юнкції.

Еліптовані КР з контрастивно- і корективно-протиставними відношеннями, незважаючи на низьку частотність й обмежену можливість елімінації (1—2 елементи), не виявляють будь-яких переваг щодо кількості та якості елімінованих компонентів: (7) *'He'll know who it's from.'* *The secretary, however, didn't ∅ ∅* /Ch. Eagle/. Експлікованими залишаються лише ті елементи, які містять інформацію щодо суперечливого стану речей.

Прогресивний еліпсис є дуже продуктивним і серед допустових складнопідрядних речень (СПР) (78 %), де він трапляється насамперед у постпозитивній підрядній клаузі та не виявляє вибірковості щодо типу допустового СПР, а розподіляється між ними рівномірно. Пор.: (8) *She was a sensuous woman, although ∅ ∅ unaware of her sensuality* /E. Savin/. Як і у випадку з паратаксісом, тут має місце пропуск одного або двох реченнєвих компонентів (підмета і/або дієслівної зв'язки), бо саме вони виявляються найменш інформативними для конституювання протиріччя.

Регресивний еліпсис є серед КР менш поширеним (14 %). Він зустрічається серед КР з власне- і корективно-протиставними відношеннями, ліва частина яких не супротивиться парному опущенню підмета і допоміжної частини присудка: (9) *I'm trying to think of an effective suicide. ∅ ∅ Not the kind where your body dies. On the contrary, I want my body to go on and live a very long, successful, and rewarding life* /P. Juser/. Внаслідок регресивного опущення відбувається анафорична відсилка до попереднього блоку інформації. Унікаючи в такий спосіб повтору певних елементів, мовцю вдається привернути увагу саме до тієї інформації, що є, на його думку, хибною. У правому кон'юнкції він пропонує альтернативу сказаному раніше, яка на тлі певної новизни інформації, що подається, оформляється повноскладовою клаузою.

У СПР регресивний еліпсис зустрічається, порівняно з ССР, значно частіше (21%: 8%). Він тяжіє до власне- (10), рідше — узагальнено-допустових (11) КР, де у підрядній частині може опускатися не лише підмет, але й предикат з його правосторонніми актантами. Пор.: (10) *Though ∅ ∅ nervous of what might develop, she had a polish which had been hard-won* /Ch. Eagle/; (11) *Whenever I could ∅ ∅ ∅, I slipped away to the mountains* /Ch. Eagle/.

Паралельний еліпсис найменш продуктивний серед КР (8 %). Його особливістю є неможливість ані анафоричної, ані катафоричної відсилки до внутрішньореченнєвої інформації. Цей еліпсис характеризується ізоморфізмом елементів, що опускаються, кількість яких варіюється від одного до чотирьох. Проте найтиповіший його вияв — двомісний еліпсис в обох клаузах: (12) *Good God, she was alive. ∅ ∅ Hurt badly, but still ∅ ∅ breathing* /P. Walker/. У рідких випадках можливе й повне опущення елементів предикативного ядра: (13) *People want to read something cheerful, upbeat. — ∅ ∅ ∅ ∅ Upbeat, sure. ∅ ∅ ∅ ∅ Cheerful, maybe — but also ∅ ∅ ∅ ∅ real* /P. Walker/.

Паралельний еліпсис трапляється серед усіх типів протиставних речень з незначною перевагою у власне- (12) й компенсаційно-протиставних (13). Іноді він використовується і в допустових СПР. Зокрема, у (14) *Who was this? — ∅ ∅ Some writer. ∅ ∅ Not like you, though /P. Walker/* опущено підмет і дієслово-зв'язка, а експліковано тільки елементи, що підкреслюють когнітивний дисонанс між частинами СПР, де задля уникнення інформативно зайвого повторення якраз і використовується паралельний еліпсис.

Асиндезація — інший різновид еліпсису, специфіка якого полягає в опущенні сполучного засобу (релятива) [11: 72, 12: 18]. Асиндезація з її 3 % частотності використання є слабопродуктивним синтаксичним процесом спрощення серед КР сучасної англійської мови (див. табл. 1).

Спостереження над матеріалом і субституційні трансформації показали, що асиндезація чітко корелює з паратаксісними типами КР: лімітативно-, зіставно- і корективно-протиставними. У більшості випадків вона пов'язана із зіставно-протиставними конструкціями, в яких рівною мірою можлива підстановка двох аморфних сполучників: протиставного *but* і копулятивного *and* (15). Решта ж асиндетичних конструкцій дозволяє експлікацію свого смислу лише через *but* (16, 17). Пор.: (15) *My tone was low, my anger was rising /P. Walker/ → (15a) ..., but/and my anger was rising;* (16) *Racquetball didn't have bizarre scoring like tennis. It was more like Ping-Pong /A. Konrath/ → (16a) ... But/and it was more like Ping-Pong;* (17) *He tried to mount her — she whispered to him to lie down /Ch. Eagle/ → (17a) ..., but/and she whispered to him to lie down.* Структура зіставно-протиставних КР (15) характеризується зворотністю клауз, чого не можна сказати про корективні й лімітативні ССР (16, 17), у яких такого роду перетворення призводять до порушення структурно-семантичної симетрії вихідної та трансформованої конструкцій.

Процеси асиндезації часто супроводжуються спорідненим з нею явищем — наприклад, еліпсацією конструктивних компонентів частин КР: (18) *After dinner ∅ sleep a while, {but/and} after supper ∅ walk a mile;* (19) *Suddenly we were on Park Avenue, {but} ∅ ∅ not ∅ Tombstone /P. Walker/.* Еліпсис на фоні асиндезації корелює з одномісним симетричним опущенням підметів в обох кон'юнктах (18), а іноді й з тримісністю, коли одночасно елімінуються підмет, присудок і частина обставини (19). Таким чином, відсутність сполучника не порушує пропозиційний зміст КР, а ніби ще міцніше пов'язує репрезентовані в ньому ситуації вузами протиріччя, яке нюансується як лімітативність, зіставність чи корективність.

Компресія (звуження) є одним із різновидів спрощення, покликаних оптимізувати й укомпактнувати пропозиційну інформацію, внаслідок чого структурно складне речення перетворюється на формально просте [13: 146, 1: 231], при цьому пропозиційна структура такого речення «не зазнає змін» [14: 39]. Компресія КР припускає таке перетворення форми, при якому стиску / конденсації піддаються його інформаційно нерелевантні елементи або частини, про що свідчить можливість відмічених трансформацій з *but / though*: (20) *Every window was fastened except that one there → (20a) Every window was fastened but that one there was not fastened;* (21) *In spite of brave thoughts tears were threatening again → (21a) Though he had brave thoughts, tears were threatening again.*

Компресія є менш поширеним способом спрощення синтаксичної структури КР (16 %, табл. 1). При цьому компресії піддаються лише синдетичні клаузи КР, що уможливується через здатність відповідного релятива конвертуватися у прийменник.

Отже, тут має місце вибірковість окремих релятивів щодо можливості компресування введених ними клауз. Зокрема, це правило діє серед лімітативно-протиставних ССР з однокореновими релятивами *except (for), with the exception of, excepting*, які сполучаються з номінативною фразою (22) або з нефінітною формою дієслова (23). Пор.: (22) *With the exception of pauses to eat or use the bathroom, I read his books one right after the other /P. Walker/;* (23) *I can't help him now except by trying to understand him /P. Walker/.*

У зіставно-протиставних ССР компресія можлива при релятивах *in/by contrast to* і *by comparison with* у сполученні з номінативною фразою: (24) *In contrast to the rest of the class, her head was rolled back /K. Hansen/.* Подібний процес спостерігається і в корективно-протиставних ССР з *instead of* і *rather than*, які сполучаються з іменником (25) або з неособовою формою (26): (25) *Instead of pancakes she made herself some buttered toast /J. Konrath/;* (26) *She squatted in front of the fridge, rather than bending down /A. Starling/.*

У власне-допустових СПР компресії піддається синдетично оформлена підрядна клауза, яка може займати пре-, пост- і навіть інтерпозицію стосовно головної і яка зберігає у своїй структурі тільки ті компоненти, що релевантні для сигналізування протиріччя на тлі головної клаузи, структура якої не підлягає спрощенню. Підрядна частина власне-допустових СПР може допускати компресію за наявності таких релятивів, як *despite, in spite of, for all, notwithstanding*, а також *though*, що здатні вводити номінативні фрази, всупереч змісту яких має місце непередбачувана ситуація, репрезентована в конструктивно повній головній частині (21).

Сепаратизація (при- і роз'єднання) структури КР належить до процесів і/або технік синтаксичної деривації, покликаних розвантажувати реченнєву матерію [15; 16]. Парцельоване КР

являє собою двокомпонентну конструкцію, що складається з базової та відокремленої частин. Однією з основних функцій парцеляції є реверсивне досилання («навздогін») нового кластеру інформації задля усунення громіздкості мовленнєвих повідомлень і полегшення процесу їхнього сприйняття [12: 19].

Як «синтаксична універсалія мовлення» [17: 449] парцеляція складає 32% (див. табл. 1). Вона може бути синдетичною і асиндетичною, пост- і препозитивною, простою і складною, одно- і багатоланцюговою. На відміну від інших типів складних речень, які можуть реалізувати майже всю палітру типів і видів парцеляції [18: 7], для КР парцелятом може бути лише правий кон'юнкт паратаксису (27) і правий, підрядний суб'юнкт гіпотаксису (28), бо визначально тут є постпозиція (права позиція) тієї клаузи, що містить релятив. Ця закономірність спричиняє й подальші специфічні властивості парцеляції у КР: синдетичність, постпозитивність, одноланцюговість (парцелят дорівнює одній предикативній одиниці), контактність (між базою і парцелятом не вклинюється якась інша структура). Пор.: (27) *There was no sound. Nevertheless, Robbert understood the sign /J. Moleman/;* (28) *They continued in Norwegian, a language I don't master. I can mimic the sounds though /J. Moleman/.*

Синдетичний характер парцеляції в КР засвідчує наявність певних кореляцій між нею і релятивами. Так, у протиставних ССР парцелят найчастіше вводиться релятивами *actually, and yet, however, instead, nevertheless, only, on the other hand, still*. У власне-допустових СПР парцельований суб'юнкт тяжіє до свого оформлення релятивами *though* і *although*. А ось клаузи, що вводяться релятивами *despite* та *in spite of*, як правило, не піддаються відокремленню, мабуть, тому, що вони передбачають більш тісний смисловий зв'язок з головною частиною КР, який більше узгоджується з компресією, ніж з парцеляцією. При парцеляції релятив виявляється майже єдиним засобом, що сигналізує про взаємозв'язок ситуацій.

Зрозуміло, що парцелят з'являється в КР з певним запізненням: мовець не збирався висловлювати відповідну думку, а потім ніби схаменувся і здійснив акт «досилання». За рахунок цього один кластер інформації, що мав би бути упакованим у форму простого речення, перетворюється у складне речення з двома й більше пропозиціями, між якими встановлюються контрадикторні відношення. Отже, неவிпадково парцеляція розглядається як симбіоз процесу і його наслідків, де процесуальною її стороною визнаються когнітивно-семантичні засади породження думки, а результуючою — її сумбурне і, можливо, хаотичне аранжування в реальних умовах спілкування [19: 6].

Висновки:

1. Інтенсивна модифікація є спрощенням структури шляхом скорочення / кумуляції або сепаратизації. В першій групі релевантними для КР є еліпсація, асиндезація, компресія; в другій — парцеляція. Найактивнішими виявилися еліпсис і парцеляція, що разом складають майже третю частину від загальної кількості інтенсивно модифікованих КР.

2. Найуживанішим є прогресивний двомісний еліпсис підмета і дієслова присудка як найменш інформативних реченнєвих компонентів для конституювання протиріччя. Одно- та багатомісний пропуск конститuentів КР зустрічається також у регресивному та паралельному типах еліпсису, де експлікованими є тільки ті елементи, що підкреслюють когнітивний дисонанс між частинами складної конструкції.

3. Уникненню інформативно зайвого повтору сприяє й компресія синдетично оформленої клаузи КР, яка може займати пре-, пост- і навіть інтерпозицію стосовно повноскладової і яка зберігає у своїй структурі тільки ті компоненти, що релевантні для сигналізування про протиріччя на тлі другої, асиндетичної, клаузи.

4. Асиндезація як інший різновид еліпсису полягає в опущенні релятива. Цей різновид спрощення було зафіксовано лише в паратаксисних конструкціях, у яких протиріччя нюансується як лімітативність, зіставність та корективність і які корелюють з одно- або багатомісним еліпсисом інших конститuentів КР. Як виявилось, це ніяк не порушує пропозиціональний зміст ССР, навпаки — ще сильніше підкреслює суперечливість репрезентованих у ньому ситуацій.

5. Особливе місце серед дериваційних процесів у контрадикторному реченні належить парцеляції, оскільки вона, по-перше, сприяє переборенню когнітивної ентропії — дійсної чи уявної недоінформованості адресата щодо фіксованого мовцем протиріччя, а по-друге, є важливим засобом трансформації неконтрадикторних висловлень у контрадикторні. Додаючи новий кластер інформації у вигляді синдетично оформленої клаузи шляхом реверсивного досилання, мовець перетворює його в складне синтаксичне ціле, що сигналізує протиріччя.

Перспективним для подальших розвідок є вивчення специфіки мовленнєвих модифікацій контрадикторного речення у складі надфразових єдностей, тексту і дискурсу.

1. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике / Г. Г. Почепцов. — Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2009. — 556 с.

2. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. — М.: КомКнига, 2005. — 352 с.

3. *Кибрик А. Е.* Константы и переменные языка / А. Е. Кибрик. — СПб.: Алетейя, 2003. — 720 с.
4. *Падучева Е. В.* О семантике синтаксиса: Материалы к трансформационной грамматике русского языка / Е. В. Падучева. — М.: КомКнига, 2007. — 296 с.
5. *Александрова В. Г.* Когнітивно-комунікативний потенціал еліптичного речення в сучасній англійській мові: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 — германські мови / В. Г. Александрова. — Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2008. — 234 с.
6. *Dik S. C.* The Theory of Funktional Grammar. Complex and Derived Constructions / S. C. Dik — В./N. Y.: Mouton de Gruyter, 1997. — 477 p.
7. *Höhle T.* Assumptions about asymmetric coordination in German / T. Höhle // Grammar in Progress. — Dordrecht: Foris, 1990. — P. 221—235.
8. *Oirsov R. R., van.* The Syntax of Coordination / R. R. van Oirsov. — L./N. Y./Sydney: Croom Helm, 1987. — 295 p.
9. *Steedman M. J.* Gapping as constituent coordination / M. J. Steedman // Linguistics and Philosophy. — 1990. — Vol. 13. — P. 207—263.
10. *Wilder Ch.* Some Properties of Ellipsis / Ch. Wilder // Geneva Generative Papers. — 1995. — No. 2. — P. 23—61.
11. *Конькова И. П.* Сложносочиненное союзное предложение в современном английском языке / И. П. Конькова. — Душанбе: Душанбинский госуд. пед. ин-т им. Т. Г. Шевченко, 1969. — 243 с.
12. *Приходько А. М.* Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А. М. Приходько. — Запоріжжя: ЗДУ, 2002. — 292 с.
13. *Ковальчук Н. С.* Система нереальных условно-следственных периодов в английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 германские языки / Н. С. Ковальчук. — Одесса: ОНУ им. И. И. Мечникова, 2008. — 202 с.
14. *Снісаренко І. С.* До питання про предикативність в інфінітивному реченні / І. С. Снісаренко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. — Вип. 75(2). — С. 38—40.
15. *Дмитренко В. А.* Структурно-семантические особенности и функции сложных предложений и присоединительных конструкций с сочинительной связью (на материале английских диалогических текстов) / В. А. Дмитренко // Вісник Харківськ. нац. ун-ту. — 1999. — № 461. — С. 56—60.
16. *Парамонова М. И.* Функционирование конструкций с присоединительным компонентом в английском нарративе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 германские языки / М. И. Парамонова. — СПб., 2002. — 18 с.
17. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2006. — 716 с.
18. *Богдан В. В.* Синтактика, семантика, прагматика англомовних приєднувальних конструкцій і складних речень з підрядним зв'язком: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 германські мови / В. В. Богдан. — Харків, 2006. — 242 с.
19. *Пустовар О. В.* Номінативний і комунікативний аспекти парцеляції в сучасній німецькій мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. В. Пустовар. — Донецьк: ДонНУ, 2006. — 20 с.

А. Н. Приходько, Е. А. Лымаренко

СИНТАКСИЧЕСКАЯ ДЕРИВАЦИЯ В КОНТРАДИКТОРНОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ: ИНТЕНСИВНЫЙ ТИП

В статье описаны синтаксические процессы интенсивной деривации contraddictory предложения в современном английском языке. Выявлена функционально-когнитивная природа каждой из разновидностей упрощения поверхностной структуры предложения, а также установлена частотность их употребления с разными семантическими группами contraddictory предложения.

Ключевые слова: contraddictory предложение, противительный паратаксис, уступительный гипотаксис, упрощение, кумуляция, сепаратизация.

A. N. Prykhodko, E. A. Lymarenko

SYNTACTIC DERIVATION IN THE CONTRADICTORY SENTENCE: INTENSIVE TYPE

This article deals with syntactic processes of intensive derivation in the contraddictory sentence in modern English. The cognitive-functional nature of each type of the structural simplification is revealed, as well as their frequency within semantic types of the contraddictory sentence.

Key words: contraddictory sentence, adversative parataxis, concessive hypotaxis, simplification, cumulation, separation.